

Een mystiek van alledag

Over: mystiek: van Dijk, Goedkoop, Musil

Over: extase: Kundera

Over: tegenwoordigheid: Heijne, Mercier, Nooteboom, de Vos

De verschillende godsdiensten hebben de mystieke ervaring altijd gezien als een vereniging met het goddelijke of de godheid. Prachtige beschrijvingen van deze vereniging en de stadia hierbinnen heb ik ooit gelezen bij Johannes van het Kruis. Ik heb ook gezien, hoe moeizaam de kerken omgaan met mystieke ervaringen, omdat ze in hun dogmatische sluiertijd altijd bang zijn, dat deze vereniging met God een versmelting tussen God en mens zou inhouden.

Voor mij raken mystiek en mystieke ervaring een veel diepere laag in de mens dan de godsdiensten aanboren. Mystieke ervaring ligt op het terrein van de versmelting met de wereld om de mens heen: met de natuur en de medemens. Het ligt binnen de mogelijkheid van iedere mens (en niet alleen van heiligen en goeroe's) om de werkelijkheid zo intens te beleven, dat het onderscheid tussen mens en wereld verdwijnt (zie Winkelaar P. 2005).

Ik ben geboeid door de zoektocht van de filosoof Cornelis Verhoeven (1929-2002) naar de bron en de voorwaarden waaronder mystiek ontstaat. Voor hem ligt aan al ons denken iets ten grondslag, dat hij 'beseffen' noemt: het tot zich door laten dringen, dat de dingen er zijn zonder nog door onze kennis 'aangetast' te worden. Bij beseffen gaat het niet om de vraag, hoe de wereld in elkaar zit en waarom ze zo in elkaar zit. Dat zijn al afgeleiden van iets diepers. Het is de ervaring van de aanwezigheid van de wereld om ons heen. Hier ligt de bron van de mystiek. Verhoeven spreekt hier over 'de aanwezigheid bij het aanwezige', 'de beschouwende aandacht, waarbij de tijd geen rol meer speelt'. Het is een passieve houding, waarbij de mens zich verliest in de werkelijkheid. In de ogen van Verhoeven heeft deze ervaring een bijna mystiek karakter. Voor mij ligt hier de eerste aanzet tot een mystiek van alledag.

Yvra van Dijk (1970) - Joodse en christelijke mystiek

Van Dijk geeft het verschil aan tussen joodse en christelijke mystiek.

'In de joodse mystiek blijft het goddelijke buiten de taal, maar deze onzegbaarheid is alleen een teken dat het goddelijke het Andere is. Onzegbaarheid is niet iets wat overwonnen moet worden: het is geen falen. Zowel de taal als de stilte heeft in de joodse mystiek een compleet andere betekenis dan in de christelijke. 'Silence no longer represents participation in an impassible, immutable world from which the language is excluded and seen as a loss of spirituality, inwardness, truth and being'. Het gaat hier niet om taalscepsis: de taal is juist het instrument voor het uitdrukken van de religieuze verhoudingen. Toch speelt ook in de joodse mystiek de stilte een belangrijke rol. Zij wordt het symbool voor de afstand die ons scheidt van het goddelijke. Overbrugging van die afstand is niet het doel: de joodse mystici streven niet naar de christelijke unio mystica. God is weliswaar onzegbaar, zij hebben niet het streven hem te benoemen. Een onzegbare God blijft het centrum, en tegelijk is hij het referentiepunt voor alle religieuze activiteit: gesitueerd binnen beschrijving, tekst en taal. Het streven is niet naar een transcendentie richting het eeuwige, maar naar een wederkerigheid tussen het goddelijke

en het aardse. De joodse God heeft meer dan de christelijke te maken met temporele en wereldse gebeurtenissen' (Dijk van Y. 2006, 24).

Hans Goedkoop (1963) - Mystiek van alledag

In zijn bespreking van de roman 'De inktvis' (1993) van Oek de Jong laat Goedkoop zien, wat de uiteindelijke inzet van Oek de Jong is. Hij zoekt naar vernieuwende ervaringen in de praktijk van alledag, naar de mystiek van alledag.

Transparantie

'Die openheid heeft een effect waarvan je bij het lezen pas heel langzaam gaat beseffen hoe uitzonderlijk het is. Je kijkt door het venster naar een man en vrouw en ziet aan hen hoe moeilijk het is om in elkaar en in het leven op te gaan, hoe daartoe iets in je moet breken, hoe gevaarlijk dat kan zijn en hoe ontstellend kort de ogenblikken zijn dat het echt lukt, dat opgaan in het leven. Maar intussen leef je zelf met de sensatie dat je dat al uren doet, zolang als je over die mensen leest al. Een behoedzaam opkruipend en aanhoudend gevoel van ja, zo is het. Ja verdomd, dit is hoe het leven is.

Die sensatie gaat zo ver dat ook op het oog banale kleinigheden met een grote scherpte tot je doordringen. De straten waar Henri en Lin door wandelen, de huizen waar ze wonen, de plaatjes aan de muur, de losgewoelde lakens – het onthult zich aan je als 'het Eeuwige verbeeld in een afgehaald bed', zoals Johan Huizinga ooit zei over de vaderlandse schilderkunst van de zeventiende eeuw. Het staat onder een licht als in de kamers van Vermeer, glashelder, transcendent, en wordt daardoor aanwezig zoals iets ooit maar aanwezig kan zijn. Het is er, het bestaat, en jij bestaat dus ook, want je bent erbij. Je bent met al die kleine dingen samen in iets wat je ondanks voor de hand liggende tegenwerpingen, ervaart als, laat ik het gewoon maar zeggen, een essentie van de werkelijkheid.

Is dat mystiek? Niet als je daarbij denkt aan iets waar je een God en een geloof voor nodig hebt en een heel andere wereld dan de onze betreedt. Wel als je denkt aan iets waarmee je juist tot onze eigen wereld toe kunt treden, zoals Oek de Jong dat eigenlijk al zei te doen in Een man die in de toekomst springt. In die opvatting maakt het zogeheten 'schouwen' van de mystiek de werkelijkheid niet hoger of mooier dan ze is, het maakt die enkel transparant. Het laat zien hoe het daar echt toegaat, biedt daar een ervaring van, en doet dus eigenlijk niet zoveel anders dan het schouwen van de literatuur. Sterker, het ligt in dezelfde lijn.

Er zijn of er niet zijn, dat is voor allebei de kwestie. Oek de Jong was er heel lang niet. SMAar hij is terug. Hij is er meer dan ooit tevoren en iets zegt me dat hij nu ook blijft' (Goedkoop H. 2004, 261-262)

Bas Heijne (1960) - De onthechte blik

Het verhaal over ons leven is ons wereldbeeld, dat betekenis geeft aan ons leven. Heijne ziet heel scherp, dat je de essentie van je eigen leven pas onder ogen krijgt bij een onthechte blik. Het bijzondere aan een onthechte blik is dat het een gevoel van verbondenheid geeft met mensen en dingen, een 'mystiek der zichtbare dingen'.

‘Een mens heeft een verhaal nodig wanneer het erop aankomt zijn leven een praktische vorm te geven. Anders gezegd: het verhaal, zijn wereldbeeld, geeft het leven voor hem betekenis. Maar de losgemaakte, onthechte blik laat je de essentie ervan zien. De wereld van Lester Burnham blijft hetzelfde, er is geen sprake van maatschappelijke omwentelingen, van een radicale ommekeer; zijn vrouw is nog altijd zijn vrouw, zijn huis zijn huis, zijn vergankelijk lichaam zijn lichaam. Maar dat alles is nu niet doods meer, vastgenageld aan een bestaan zonder resonans. Wat hij voelt is verbondenheid met wat hij waarneemt. Ineens ervaart hij, zoals Couperus het in De stille kracht noemt, de mystiek der zichtbare dingen, losse beelden als verschijningen, een mensenhand, een knijper aan een waslijn, een opwaaiende plastic zak –heel die overweldigende schoonheid van dingen die zo onverbiddelijk koud en hard en dood zijn wanneer je oog ze niet tot leven weet te wekken’ (Heijne B. 2004, 89-90).

Milan Kundera (1929) - Het ogenblik van de extase

Verlangen naar de eeuwigheid

‘De mens verlangt naar de eeuwigheid, maar alleen het substituut daarvan ligt binnen zijn bereik: het ogenblik van de extase [..].

Leven is een voortdurende zware inspanning om jezelf niet uit het oog te verliezen, om altijd nuchter aanwezig te zijn in jezelf, in je stasis. Je hoeft maar een ogenblik buiten jezelf te zijn en je staat al op de drempel van de dood’ (Kundera M. 1992, 87).

De ziel van de dingen

‘Nee, het is niet waar dat ‘het goede te zeer afwezig is ‘ in Madame Bovary; het probleem zit hem ergens anders: de dwaasheid is er te zeer in aanwezig; door die dwaasheid is Charles onbruikbaar voor het ‘mooie schouwspel’ dat Sainte-Beuve zo graag had willen zien. Maar Flaubert wil geen ‘mooie schouwspelen’ maken; hij wil ‘in de ziel van de dingen doordringen’. En in de ziel van de dingen, in de ziel van alle menselijke dingen, overal, ziet hij haar dansen, de lieve fee der dwaasheid. Die onopvallende fee past zich verbazingwekkend makkelijk aan, zowel aan goed als aan kwaad, zowel aan kennis als aan onwetendheid, aan Emma evengoed als aan Charles, aan u evengoed als aan mij. Flaubert heeft haar geïntroduceerd op het bal van de grote raadsele van het bestaan’ (Kundera M. 2006, 127).

Pascal Mercier (1944) - Ervaring van tegenwoordigheid

In de roman ‘Perlmann’s zwijgen’ brengt Mercier steeds het thema ‘tegenwoordigheid’ ter sprake of beter gezegd ‘gebrek aan tegenwoordigheid’ in het leven van Perlmann, ook al verlangt hij daar naar. Voor hem ontstaat de werkelijke tegenwoordigheid pas door de bereidheid je zonder enige schroom over te leveren aan de vluchtigheid van de belevenis. Het is het vermogen je innerlijk tegenover andere mensen af te bakenen.

Zichzelf afbakenen

‘De telkens mislukkende pogingen zichzelf af te bakenen en het hem altijd weer ontglippende gevoel van tegenwoordigheid zijn twee facetten van hetzelfde probleem. Dat had iemand van hem gemaakt die zelfs in de rustigste fase van zijn leven altijd buiten

adem was. En met dezelfde helderheid beseftte hij dat de gedachte aan de nabije dood, waardoor de afbakening nu mogelijk was en dat die ook de voorwaarde schiep voor een beleefde tegenwoordigheid, diezelfde tegenwoordigheid tenietdeed door hem van zijn toekomst te beroven en hem een besef van schuld te bezorgen dat elke belevens deed bevriezen' (Mercier P. 2007, 360-361).

Het standpunt van de eeuwigheid

'Een standpunt buiten jezelf vinden om van daaruit binnen jezelf in grotere vrijheid te kunnen leven. Dat kon een doel zijn, dacht hij, een ideaal'.

'Het standpunt van de eeuwigheid. Als je alles wat je deed vanuit dat standpunt bekeek, zou dat dan niet betekenen dat je de tegenwoordigheid der dingen meteen weer verloor – zo totaal dat je die niet eens meer miste? Was het, om het zo uit te drukken, niet een voorwaarde voor het beleven van tegenwoordigheid, dat het vliegtuig op een gegeven moment weer tot onder het wolkendek daalde en op de grond terecht kwam?' (Mercier P. 2007, 586).

Robert Musil (1880-1942) - Mystieke gevoelens

Eén van de hoofdpersonen, naast Ulrich, in de roman 'De man zonder eigenschappen' is Agathe, de zus van Ulrich. Zij voert diepgaande gesprekken met Ulrich over het menselijk leven.

Twee mogelijkheden om te leven

'Heb je al niet een keer gezegd, vroeg ze, dat er twee tot in de grond verschillende mogelijkheden om te leven zijn, en dat die inderdaad lijken op verschillende registers van het gevoel? Het ene was dan die van het 'wereldlijke' gevoel, dat nooit tot rust komt en nooit de vervulling deelachtig wordt, het andere, ik weet niet of je daar een naam aan hebt gegeven - : maar dat had wel die van een 'mystiek' gevoel geweest moeten zijn, dat voortdurend meeklinkt, maar nooit tot 'volle werkelijkheid' komt?' (Musil R. 1991, IV, 1596)

Mystieke gevoelens

'Agathe voelde zich ongelukkig. Ze zei eigenzinnig: 'Natuurlijk ben ik in beweging, maar daar heb ik het toch niet over! Ik wil weten wat ik toen bijna had bereikt'. Ze was ook kwaad, zonder het te willen, alleen omdat haar opwinding zich op de een of andere manier moest uiten; niettemin bleef zij doorpraten in de richting die haar emotie oorspronkelijk was ingeslagen, en het begon haar flink te duizelen tussen de tederheid van haar woorden en haar kwaadheid op de achtergrond. Zo vertelde zij over de eigenaardige toestand van verhoogde ontvankelijkheid en sensibiliteit, die een overstromen en terugstromen van indrukken teweegbrengt, waaruit het gevoel ontstaat als in de zachte spiegel van een wateroppervlak met alle dingen verbonden te zijn en buiten je wil om te geven en te ontvangen; dit wonderlijke gevoel van ontgrenzing en grenzenloosheid van zowel het uiterlijk als het innerlijk, dat de liefde gemeen heeft met de mystiek!' (Musil R. 1989, III, 992-993).

Cees Nooteboom (1933): Stilstand en verandering

In een gesprek tussen Arno en Arthur, twee personen uit de roman 'Allerzielen', gaat het over stilstaan bij de dingen: het naar de dingen kijken. 'Het geheim was dat je lang naar die dingen moest kijken, dat je zelf de geladenheid van zo'n steen werd, dat de stilte gevaarlijk werd'.

'Hij wilde iets over Elik vragen maar wist niet hoe hij het in moest kleden. Na zijn aankomst was hij eerst naar huis gegaan, had zijn spullen neergezet. De kastanje kreeg zijn eerste bladeren, dat had hem opgelucht, omdat daar tenminste iets veranderd was. Nee, het was de aanblik van zijn kamer geweest die hem een ogenblik lang doodstil had laten staan. Twee soorten tijd, die van de verandering en die van de roerloosheid, de stilstand, konden kennelijk zo dicht bij elkaar bestaan' (Nooteboom C. 1989, 337).

Marjoleine de Vos (1957) - Volle aandacht

Marjoleine de Vos voert een pleidooi voor volle aandacht in een cultuur waar we verplicht zijn allerlei dingen tegelijk te doen (de multitasker). De wereld probeert ons er op zeer vindingrijke wijzer van te overtuigen dat het paradijs op aarde aanbreekt als we alles tegelijk overal kunnen doen. Wat een ramp van een ideologie. Iedereen weet dat de enige manier om iets gedaan te krijgen, is om er aandacht aan te besteden.

De volle aandacht.

'Als je zou moeten zeggen wat geluk is, zou ik zeggen: aandacht. Concentratie. Niets is heerlijker dan opgaan in wat je aan het doen bent, of dat nu tuinieren is, lezen, luisteren of naar vogels kijken. In plaats van alles tegelijk maar half te doen, is alles achter elkaar enorm veel plezieriger, en efficiënter. Bij drukte helpt niets beter dan een prioriteitenlijstje maken en dat op volgorde af te werken, met volle aandacht, zonder bij alles te denken aan de dingen die je ook nog moet doen' (Vos de M. 2008).